

УКРАЇНСЬКІ ПОВСТАНЦІ У ЗБРОЙНОМУ ПРОТИСТОЯННІ НА УКРАЇНСЬКИХ ТЕРЕНАХ У 1918–1919 рр.

У статті здійснена спроба проаналізувати причини появи, роль та значення українського повстанського руху в першій чверті ХХ ст. на українських теренах. Розвал Російської імперії та багаторічна Перша світова війна, невирішення болючих для українського населення соціально-економічних проблем у поєднанні з активною боротьбою збройних формувань, підконтрольних різним політичним силам, зумовили появу та зростання такого феномену, як українські отаманські формування. У своїй більшості (на Лівобережжі) вони не мали стійких політичних уподобань і відповідно часто брали участь у боротьбі на боці полярних політичних сил. Зазвичай це були нечисленні групи озброєних людей, які намагалися захистити підконтрольну територію від тиску панівної на той момент влади. Історія дає нам чимало прикладів, коли повстанські формування налічували тисячі й десятки тисяч бійців, були організовані за принципом регулярної армії, контролювали значні території, однак не мали власної політичної позиції і представники різних політичних сил використовували їх у своїх інтересах.

Ключові слова: збройні формування, дивізія, політичні сили, каральна експедиція, командування, партизани, повстанські частини, озброєння, начальник штабу, збройна боротьба, політпрацівники.

(Продовження)

Вивчення проблеми повстанського руху в Україні бере початок у 1920-х рр. Дещо пізніше свій погляд та оцінки того, що відбувалось у досліджуваній період, викладали безпосередні учасники чи свідки подій. Серед них у написанні цієї наукової розвідки ми використали праці П. Аршинова, батька та сина Білашів, І. Габінського [1; 4; 5]. Дослідження подій першої чверті ХХ ст. не припиняються

й нині. Йдеться про праці А. Безносова, В. Савченка й інших українських та іноземних дослідників [2; 3; 8].

Наша стаття – це спроба дослідити стан повстанського руху в Україні в період наступу Добровольчої армії та інших підрозділів ЗСПР й виявити одну з причин успіху денікінців саме влітку 1919 р.

На початок серпня 1919 р. надто складною ситуація бачилась у південних регіонах України. Частини Червоної армії були нездатні протистояти білогвардійському наступу, тоді як наростала хвиля селянських повстань.

Для прикладу можемо навести текст телеграми за номером 9826, надісланої на адресу особливоуповноваженого Ради оборони М. Скрипника від заступника особливоуповноваженого Ради оборони І. Литвинова 10 серпня 1919 р.: «...Мобілізація коней та продовольства для Червоної армії у багатьох волостях боляче торкнулася навіть багатосімейних середняків. Тому необхідно скоріше розрахуватися хоча б з ними. Це виб'є ґрунт з-під ніг... агітаторів, які спекулюють на нібито безкоштовному відборі продовольства та на низьких цінах на коней: максимальна тверда ціна на коня 4 тис. 800 руб., а за місцевими цінами кінь коштує 15–20 тис. руб. Мобілізація коней зачепила головним чином середняків, а куркулі часто мають одного коня і пару-дві волів і вислизають як однокінні від мобілізації...» [10, 79]. Такі «закупівлі» для потреб фронту поширювалися на продовольчі товари, рухоме та нерухоме майно, білизну, одяг, взуття та ін.

До цих проблем додавалися ще й надто ускладнені відносини з іншими політичними партіями, вплив яких на українське населення не йшов у жодне порівняння із впливом більшовиків: есерами, соціал-демократами, анархістами. Під примусом очільників радянської Росії керівництво українських комуністів активно проводило гнучку політику партійної співпраці. 2 серпня 1919 р. відбулося засідання пленуму ЦК КП(б)У в складі К. Ворошилова, А. Бубнова, Я. Гамарника, Я. Дробніса, В. Затонського, А. Іванова, Е. Квірінга, С. Косіора, В. Мещерякова, Х. Раковського, Р. Фарбмана, Т. Хоречка, А. Йоффе, Г. Петровського та Ю. Коцюбинського, присвячене саме ставленню до різних партій. Ухвала стосувалася п'яти з них. Українських есерів було вирішено з уряду не виключати, хоч і не робити їм жодних поступок, у пресі – розпочати кампанію розвінчання їхнього дрібнобуржуазного характеру. Крім того, постановили не давати їм ані представництва у Раді оборони, ані грошей, зокрема й на підпільну роботу в денікінському тилу. Незалежних лівих українських соціал-демократів – до участі в уряді вирішили не допускати, кошти їм, зокрема й на підпільну роботу, не виділяти. Лівих соціалістів-революціонерів мало бути допущено в колегії комісаріатів, але з урахуванням індивідуального підходу, субсидувати їх постановили припинити. Комфарбанду відмовляли в об'єднанні з КП(б)У, постановили приймати до її лав хіба що окремих членів цієї політсили на загальних засадах; але фінансування її вирішили продовжити. Позиції щодо меншовиків залишалися попередніми, за винятком фінансування [12, 6–7].

Так відбувалося в умовах, коли денікінські війська майже без опору займали українську територію. У періоди відносного спокою ставлення до колег з інших –

навіть соціалістичного спрямування – партій було ще суворішим. Тим більше, що час катастрофічних поразок радянського уряду Х. Раковського в Україні був вдало використаний партійним керівництвом. Про це красномовно свідчать рішення пленуму ЦК КП(б)У та Організаційного бюро, викладені у зверненні до Оргбюро ЦК РКП від 5 серпня 1919 р.: «...Досвід роботи ЦК КП(б)У за останній період та обстановка, яка склалася зараз на Україні, ставлять перед нами питання про необхідність дійсного перетворення ЦК КП(б)У в обласний орган ЦК РКП шляхом встановлення з ЦК РКП більш тісного органічного зв'язку та здійснення Вами більш безпосереднього керівництва роботою на Україні. Партійну роботу на Україні потрібно фактично об'єднати з роботою РКП, систематично застосовуючи на роботі тут весь практичний досвід Росії...» [13, 1].

Отже, доки у виступах перед населенням та на шпальтах періодичної преси партійне й радянське керівництво України закликала до мобілізації всіх сил для опору білогвардійцям, його реальні дії були спрямовані на знищення навіть тих залишків української державності, що зберігалися за панування комуністичного режиму.

Давала серйозні збої і спроба під час війни на два фронти провести мобілізацію до Червоної армії і бодай новими поповненнями зупинити повальний відступ її частин під тиском Добровольчої армії. Селяни під конвоєм збиралися, озброювалися і вже потім, зі зброєю, коли їх ставало проблематично зупиняти, розходилися по домівках. Там їх зустрічало продовження радянськими органами влади попередньої політики відвертих грабунків, кругової поруки, реквізицій.

Лубенський виконком Полтавської губернії опублікував наказ від 20 червня 1919 р., де йшлося про те, що військові труднощі, які завжди супроводжують пролетаріат у його боротьбі за соціалізм, по справедливості мають падати на буржуазні елементи – як на винуватців класової нерівності, а відтак і історичної необхідності громадянської війни. Для реалізації цього основоположного принципу Лубенський виконком, діючи за розпорядженням Полтавського губерньського виконкому про запровадження в усій губернії надзвичайного податку обсягом 200 млн руб., на своєму засіданні 16 червня 1919 р. ухвалив накласти на буржуазні, спекулятивні, мародерські, куркульські та взагалі заможні елементи міста й повіту надзвичайний податок у 12 млн руб., із яких 4 млн – на місто й 8 млн – на повіт, із розрахунку: Оржицька волость – 900 тис. руб., Засульська – 900 тис., Яблунівська – 900 тис., Тарандинцівська – 860 тис., Денисівська – 840 тис., Лубенська – 750 тис., Вовчицька – 740 тис., Лазірівська – 570 тис., Великоселецька – 460 тис., Юсківська – 440 тис., Черевківська – 230 тис., Тишківська – 210 тис., Снітинська волость – 200 тис. руб. Далі посадовці встановлювали п'ятиденний термін для платників, рахуючи від дня отримання окладного листа. За несплату вчасно встановленої суми надзвичайного податку винним були обіцяні арешти й віддання під суд відповідно до законів воєнного часу. Їхнє рухоме й нерухоме майно мало бути конфісковане на користь радянської республіки [6].

Отже, можна зробити висновок про поширене застосування місцевими органами радянської влади цілої низки незаконних податків та поборів, які в

поєднанні з тяжкою загальною економічною ситуацією справляли негативне враження на українське населення.

Намагання червоного командування продовжити боротьбу з Н. Махном призвело до того, що повстанці встановили контроль над північчю Херсонської губернії та залізничною лінією Єлисаветград – Голта. Ми знаємо, що в умовах громадянської війни контроль над залізницями був визначальним із погляду перебазування військових контингентів, спорядження, боєприпасів тощо. Недаремно один з ідейних лідерів махновського руху П. Аршинов у своїй праці наводив слова високопоставленого командира Червоної армії про те, що політика голови Реввійськради Л. Троцького стосовно махновщини полягала в такому: краще віддати генералу А. Денікіну всю Україну, аніж допустити дальший розвиток і поширення махновщини. Свою позицію емісар більшовицької Росії пояснював тим, що денікінщина була відкритою контрреволюцією, яку було неважко розкласти за допомогою класової агітації, а махновщина корінилася в самих низах народних мас і зі свого боку піднімала маси проти комуністів [1, 121].

У цій самій праці П. Аршинов повідомляє, що Н. Махно доповідав штабу й раді своєї армії про зняття більшовиками кількох своїх полків із гришинської ділянки, що дало змогу білогвардійцям вільно пройти до Гуляйпільського району з північно-східного боку, оточивши у такий спосіб махновців, які утримували лінію фронту Маріуполь – Кутейникове – Таганрог [1, 121].

Для боротьби на обох фронтах 5 серпня 1919 р. Н. Махно оголосив про створення Революційно-повстанської армії України імені батька Махна. Нова військова одиниця поділялася на чотири бригади: Донецьку, Азовську, Кримську та Катеринославську, три кавалерійські й три артилерійські дивізіони. Уже наприкінці серпня 1919 р. Революційно-повстанська армія була значущою військовою силою, у лавах якої налічувалося 40–45 тис. бійців [8].

Утім, за свідченнями П. Аршинова, ситуація не бачилась оптимістичною: проведена добровільна мобілізація в районах, контрольованих повстанцями, дала значну кількість людських кадрів, але гостро бракувало зброї, боєприпасів та військового спорядження. Уклавши договір про постачання боєприпасами повстанських формувань, червоне командування вже від квітня 1919 р. розпочало фактичне блокування району дислокації махновських сил. Саме тому з поповнень і не вдалося сформувати нові бойові частини [1, 121–122].

Фактично від 29 липня до 28 серпня червоне командування всі свої вільні сили кинуло на захоплення залізничних станцій, контрольованих махновцями, щоб забезпечити стабільний зв'язок Причорномор'я зі столицею України. Частини 45-ї радянської дивізії під командуванням Й. Якіра кілька разів штурмували ст. Помічна, але тільки після підходу сил 58-ї дивізії під командуванням І. Федька тимчасово встановили над нею контроль. Опинившись в оточенні біля с. Глодоси, Махно не лише вирвався звідти, а й вийшов у тил червоним біля с. Піщаний Брід. 10 серпня 1919 р. проти махновців почала бойові дії так звана група В. Затонського у складі двох бронепотягів, полку київських червоних

курсантів, двох полків моряків та червоногвардійців і приданий до неї полк одеських «спартаківців» [8]. Але в районі м. Вознесенськ ці сили були розбиті махновськими підрозділами.

Оцінюючи ситуацію, коли реальний збройний опір денікінцям чинили на півдні України лише махновські формування, бійці Червоної армії не виявляли стійкості проти повстанців. Показовим був приклад переходу бригади 58-ї дивізії колишньої Кримської радянської армії в середині серпня на бік Н. Махна. Після чого «батько», вийшовши на зв'язок із командуванням цієї дивізії, заявив: «Бригади Кочергіна немає. Вона в повному складі перейшла в розпорядження головнокомандувача революції товариша батька Махна. Скоро доберемося і до вас» [8].

В інформаційному зведенні відділу зв'язку ЦК КП(б)У від 10 серпня 1919 р. було сказано: «Лінія Катеринослав – Синельникове також перебуває під загрозою постійних повстанських нападів. Діють у цьому районі переважно махновці. Є відомості, що рух потягів на цій ділянці призупинений, що можна цілком зарахувати до успіхів повстанців...».

А. Денікін, який тоді був у Катеринославі, у промові, зверненій до козаків, акцентував увагу на загрозі від повстанців. Він сказав: «Брати-козаки. Для нас не є страшною та Червона армія, що стоїть на фронті, для нас є страшною армія, що стоїть у тилу...» [4, 288–289].

На вимогу червоних пропустити групу Й. Якіра, що відступала на північ, Н. Махно відповів в ультимативній формі, вимагаючи або цілковитого її роззброєння, або переходу під його командування. 16 серпня махновські загони здобули частину м. Миколаїв, до них приєдналися моряки й почасти бійці Червоної армії. Спільними зусиллями було захоплено й розгромлено штаб 58-ї дивізії, забрано два бронепотяги, до махновців пішло близько 1 тис. червоногвардійців. Скоро під знамена Н. Махна стали також Одеський полк, Кубанський полк 45-ї дивізії, кавалерійські частини 58-ї дивізії, полки 3-ї та 4-ї бригад. Бійці, які покинули Червону армію, ввійшли до новоствореної махновської бригади під командуванням Калашникова, що налічувала приблизно 17 тис. осіб [8].

Не менш активно на Київщині діяли й загони іншого популярного отамана – Д. Зеленого (Терпила). У середині липня вони активізувалися також на Лівобережжі, вкотре зайняли м. Переяслав і провели акцію ліквідації угод України з Росією 1654 р. 29 липня 1919 р. телефонограмою Наркомвійськ М. Подвойський повідомляє уряд про знищення Д. Зеленого як реальної сили. Хоч і вказує, що з отаманом прорвалося близько 400 осіб тільки озброєних із малою кількістю патронів та снарядів. Із Д. Зеленим утекли цілі села й навіть населення м. Кагарлик [11, 114].

Отаман знову здійснює рейд, і Особливий корпус ВУЧК веде боротьбу з його законами в районі м. Умань. Утім, 4 серпня повстає бригада О. Богунського, якого заарештовує і розстрілює під м. Полтава ЧК. Командир 1-го Золотоніського полку Лопаткін вів приблизно 900 червоноармійців на з'єднання з

Д. Зеленим, який 7 серпня із 600 повстанцями та двома гарматами вкотре зайняв м. Переяслав. Однак Лопаткін був розбитий, і об'єднатися з Д. Зеленим не встиг.

Як пише дослідник В. Савченко, 21 липня – 13 серпня 1919 р. Одеський повіт струснуло значне повстання німецьких колоністів, які виступили проти продрозкладки та мобілізації до Червоної армії й за передачу влади Установчим зборам. Цей виступ був підготовлений Центральним союзом німців-колоністів Чорномор'я. Центром повстання була «Рада оборони», що діяла в колонії Грос-Лібенталь, загони повстанців формувались у колоніях Мангейм, Баден, Зельц, Страсбург, Каден. Одночасно піднялися проти радянської влади та її політики в районах Біляївки, Балти, Тилигульського лиману українські й російські селяни. Приєдналися до цього виступу й болгарські колоністи с. Татарка, Болгарка, Аккаржа, Северинівка, Буялик. Повсталі селяни-старообрядці із с. Плоске сім днів стримували наступ трьох полків Червоної армії. Повстанська армія налічувала близько 20 тис. бійців. Наприкінці липня вони зайняли Овідіополь і загрожували Одесі, підійшовши до міста на 7 км. Лише мобілізувавши всі наявні сили в боях, які точилися від 1 до 6 серпня, більшовикам вдалося придушити повстання. Безжалісний червоний терор був спрямований головним чином проти німців-колоністів: у окремих селах розстрілювали кожного п'ятого чоловіка. Голова Ради оборони м. Одеса І. Клименко згадував, що «...ліквідація була найрадикальніша, майно всіх, хто брав участь у повстанні, конфісковувалося» [8].

Не менш активно селяни протидіяли більшовицькому свавіллю і на землях сучасної Херсонщини. Місцеві колоністи несподівано піднялися, коли повстання на Одещині були вже фактично придушені. Зокрема, 7 серпня 1919 р. повсталі обеззброїли загін радянських та партійних діячів, який проводив мобілізаційні заходи, декого із захоплених розстріляли. Спрямовані на придушення виступу загони чекістів та міліції з Одеси й Миколаєва не змогли виконати поставлені завдання й відступили, залишивши чимало зброї. Для придушення нового виступу командування Червоної армії було змушене виділити частини регулярної армії з Очакова та Миколаєва, а також із 47-ї стрілецької дивізії. 9 серпня 1919 р. після семигодинного жорстокого бою регулярним підрозділам Червоної армії вдалося вибити повсталих із колоній Красна, Попельна, Василівка та Адамівка. Але наступ припинився в Ландауській волості, оборону якої очолив штаб із колишніх офіцерів російської імператорської армії. Лише підтягнувши нові людські ресурси та артилерію, червоні прорвали оборону колоністів. Остаточно опір було придушено 21 серпня 1919 р. [3, 114].

Територіальний принцип побудови українських військових частин призвів до загострення конфлікту між виборними командирами й військовою та політичною верхівкою комуністичного уряду. Червоноармійці-українці оцінили швидкий і неорганізований відступ як зраду інтересів трудового українського народу, який фактично був відданий на розправу білогвардійцям. Один із активних провідників більшовизму в Україні І. Габінський (Каляев) у своїх «Спогадах...» згадував про прихід у м. Канів (де він був заступником голови ЧК та членом

Ревкому) 3-ї Української бригади в серпні 1919 р. З боку м. Черкаси наступали частини під командуванням генерала Бредова, а з лівого берега Дніпра підійшов колишній член Полтавського губвиконкому П'ятенко. Він почав вимагати від 3-ї бригади об'єднати сили для спільної боротьби з білогвардійцями, але вимагав видалення всіх політпрацівників. Свою вимогу П'ятенко обґрунтовував тим, що на чолі бригади стоять «московські гастролери», які після перших боїв із білими заберуть цінності бригади й утечуть. Більшість червоноармійців приєдналася до П'ятенка [5, 26–27].

Отже, в розпал денікінського наступу, за катастрофічного становища Червоної армії комуністичне керівництво України, керуючись вказівками уряду більшовицької Росії, не лише не послабило, а й посилило свій тиск на українське селянство, додавши до всіх податків та повинностей іще й примусову мобілізацію, що викликало обурення на селі та стрімке зростання чисельності й активності повстанських формувань. Саме це стало одним із ключових факторів дезорганізації Червоної армії та її тилу, посприявши успішному наступу денікінських військ.

Джерела та література:

1. Аршинов П.А. *История махновского движения (1918–1921)* / П.А. Аршинов. – Запорожье: Дикое Поле, 1995. – 248 с.
2. Безносков А.И. *Защита или нападение: участие причерноморских немцев в вооруженной борьбе в годы гражданской войны 1918–1920 гг. Два с половиной века с Россией: актуальные проблемы и дискуссионные вопросы истории и историографии российских немцев* / А.И. Безносков // *Материалы 14-й Международной научной конференции, Кисловодск, 25–29 сентября 2013 г.* – Москва: МСНК-пресс, 2014. – С. 356–358.
3. Безносков А.И. *К вопросу об участии немецких колонистов и меннонитов в гражданской войне на юге Украины (1917–1921)* / А.И. Безносков // *Вопросы германской истории. Немцы на Украине. Материалы украинско-германской научной конференции, Днепрпетровск, 26–29 сентября 1995 г.* – Днепрпетровск, 1996. – С. 112–125.
4. Белаиш А., Белаиш В. *Дороги Нестора Махно. Историческое повествование* / А. Белаиш, В. Белаиш. – Киев: РВЦ «Проза», 1993. – 592 с.
5. Габинский (Каляев) И.П. *Воспоминания о повстанческом движении на Киевщине – Полтавщине* / И.П. Габинский (Каляев) // *Летопись революции* / Ред. С. Шрейбер. – Харьков: ЦК КП(б)У, 1926. – № 2 (17). – Март – апрель. – С. 26–30.
6. *Известия Совета Рабочих, Крестьянских и Красноармейских Депутатов г. Лубён.* – 1919. – № 89. – 20 июня. – С. 4.
7. *Красный террор в годы гражданской войны.* – Изд. 3-е, доп. / Сост., вступ. ст. Ю. Фельштинского, Г. Чернявского. – Москва: Книжный Клуб «Книговек», 2013. – 432 с.
8. Савченко В.А. *Двенадцать войн за Украину [Электронный ресурс]*. – Режим доступа: http://militera.lib.ru/h/savchenko_va/index.html. – Назва з екрана.
9. *Советская деревня глазами ВЧК – ОГПУ – НКВД. 1918–1939. Документы и материалы. В 4-х т.* – Т. 1. 1918–1922 гг. / Под ред. А. Береловича, В. Данилова. – Москва: Росс. полит. энциклопедия (РОССПЭН), 2000. – 864 с.
10. *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.* – Ф. 2579. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 79.

11. Там само. – Спр. 54. – Арк. 114.
12. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 57. – Оп. 2. – Спр. 275. – Арк. 6–7.
13. Там само. – Спр. 278. – Арк. 1.

© **Андрей ЛЫСЕНКО**

УЧАСТИЕ УКРАИНСКИХ ПОВСТАНЦЕВ В ВООРУЖЁННОМ ПРОТИВОСТОЯНИИ НА УКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ В 1918–1919 гг.

В статье предпринята попытка проанализировать причины зарождения, роль и значение украинского повстанческого движения в первой четверти XX в. на украинских землях. Развал Российской империи и многолетняя Первая мировая война, нерешённые, болезненные для украинского населения социально-экономические проблемы и активная борьба вооружённых формирований, подконтрольных разным политическим силам, обусловили появление и рост такого феномена, как украинские повстанческие формирования. В своем большинстве (на Левобережье) они не имели устойчивых политических симпатий и, соответственно, часто принимали участие в борьбе на стороне полярных политических сил. Обычно это были немногочисленные группы вооружённых людей, которые пытались защитить подконтрольную им территорию от давления со стороны существующей в данный момент власти. История даёт нам значительное количество примеров, когда повстанческие формирования насчитывали тысячи и десятки тысяч бойцов, были организованы по принципу регулярной армии, контролировали значительные территории, но всё равно, не имея собственной политической позиции, они использовались представителями разных политических сил в своих интересах.

Ключевые слова: вооружённые формирования, дивизия, политические силы, карательная экспедиция, командование, партизаны, повстанческие части, вооружение, начальник штаба, вооружённая борьба, политработники.

© **Andrei LYSENKO**

PARTICIPATION OF UKRAINIAN REBELS IN THE ARMED CONFRONTATION ON UKRAINIAN LANDS IN 1918–1919

The article attempts to analyze the causes of origin, role and importance of Ukrainian rebel movement in the first quarter of the XXth century on Ukrainian lands. The collapse of the Russian Empire, long-lasting First World War, socio-economic problems which were unsolved and traumatic for Ukrainian population along with the active struggle of

armed groups, controlled by different political forces, caused the appearance and growth of such a phenomenon as the Ukrainian insurgent groups. For the most part (on the Left-Bank Ukraine) they did not have stable political sympathies and, accordingly, often took part in the struggle on the side of the polar political forces. Typically, these were the small groups of armed people who tried to protect the territory under their control from outside pressure of the existing regime. Although history gives us a significant number of instances when insurgent groups consisted of thousands and ten thousands soldiers, organized on the principle of the regular army, they controlled large areas, but all the same not having their own position they were used by representatives of different political forces in their advantages.

Formations created by certain political forces as a factor to strengthen their influence on the territories controlled by the opposing side had a special place in the rebel movement. However, even in this situation there weren't any guarantees that the armed groups, established and financed by them, would remain under full control. Assessment of the real military force of one or another insurgent group was difficult. Having, in the majority, the territorial principle of formation such groups if necessary, could increase their quantity in tens of times, having full support of the local population. Diversionary work was not estimated and evaluated, when a numerically small group of rebel-guerrillas could cause enormous damage and many victims, having done, for instance, a railway accident.

Carrying out raids on enemy-occupied territories was a specific factor, reinforcing the value of the rebel groups. Such attacks not only seriously destroyed internal communications, disrupted supplies for the front and logistics of a belligerent, but also caused the rise of the rebel movement in the raid places. Moreover, with a constant threat of violence by insurgents, local inhabitants, who were involved in work on existing power, were forced to cooperate with the rebel underground, iving intelligence information, providing necessary documents, and sheltering rebels. Such examples are enough, not only in the rear of the Volunteer, but also in the Red Armies.

A specific feature of the rebel movement in Ukraine was an active participation of middle and poor classes of the Ukrainian peasantry in it. This phenomenon was particularly noticeable in the northern regions of the country. The proofs about it can be found in the reports of senior military and political leadership of H. Rakovsky's government. We can assume that precisely the existence of significant rebel forces has become a significant factor of instability of political regimes that have been establishing in Ukraine, from hetman Skoropadsky regime and ending with the Soviet regime establishing. In such a way popular discontent with a declaratory judgment of a number of socio-economic problems found a real opportunity to have a real impact on the ongoing processes of state-building attempts undertaken by one or other political forces.

Keywords: armed formations, division, political forces, punitive expedition, command, partisans, rebel units, weapons, chief of staff, armed struggle, political workers.